

● بهزاد کریمی

گزارشگر شبکه رادیو ایران

پروژه گاه‌علوم انسانی و مطالعات
رتال جامع علوم انسانی

چکیده

در این مقاله سعی بر آن است که با استفاده از یک نگاه آسیب‌شناسانه، آفت‌ها و بیماری‌هایی که ممکن است حرفه‌ای به‌نام «گزارشگری رادیو» را از یک حرفه‌ی مهم و کارا در برنامه‌سازی به یک شغل کارمندی و حاشیه‌ای تبدیل کنند، مورد تجزیه و تحلیل و بازشناسی قرار گیرند. بنابراین، با بررسی مباحثی که به‌شکل مکتوب درباره‌ی گزارشگری رادیو، اینجا و آنجا وجود دارد و مقایسه‌ی آن با آنچه که عملاً در رسانه‌ی رادیو شاهد آن هستیم، کاستی‌هایی برشمرده شده و راهکارهایی هم پیشنهاد شده است.

واژه‌های کلیدی: آسیب‌شناسی، گزارشگری، مصاحبه، سواد رسانه‌ای، گزارشگر مؤلف

منظور از آسیب‌های نظری، از نابسامانی‌های مشهود ناشی از اندیشه و تفکر و به عبارت بهتر، ناشی از مبانی نظری و رویکردهای انتخاب‌شده برای گزارش و گزارشگری است. به عنوان مثال، تعریف رایج «گزارش» در بین برنامه‌سازان و گزارشگران رادیو عبارت است از: «یک ساختار رادیویی در بیرون از استودیو برای بیان یک واقعه که می‌تواند توصیفی و یا تحلیلی باشد» (نقل به مضمون از کلاس‌های توران علی، ششمین جشنواره‌ی تولیدات رادیویی، سال ۱۳۸۴). نگاهی حتی گذرا به جنبه‌های گوناگون این تعریف رایج، نشان‌دهنده‌ی نوعی نگاه تقلیل‌گرایانه است؛ به این معنا که تعریف «گزارش» به عنوان یک ساختار حرفه‌ای از مجموعه ساختارهای دهگانه‌ی اصلی و بنیادین برنامه‌سازی (مجله، نمایش، گفت‌وگو، مصاحبه، میزگرد و...) به یک ارتباط دوسویه میان داخل و خارج استودیو محدود می‌شود. نتیجه‌ی این‌گونه رویکردها به مقوله‌ی حرفه‌ای گزارش، آن چیزی می‌شود که امروز در اغلب برنامه‌های رادیویی شاهد آن هستیم؛ جمله‌هایی مانند: «یک چرخ مقابل در ورودی سازمان بزنی، حتماً چند گزارش پیدا خواهی کرد» یا «یک چرخ چند دقیقه‌ای یا یکی-دو ساعته در سطح شهر مشکل گزارش برنامه را حل خواهد کرد» در بین برنامه‌سازان و گزارشگران آنقدر متداول است که نیاز به توضیح بیشتر ندارد! ناگفته پیداست برآیند این‌گونه نگاه‌ها و تلقی‌های نظری از ساختار گزارش و گزارشگری، چندین آسیب بزرگ خواهد بود که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

- ۱- هر گونه گپ‌وگفت روزمره‌ی کوتاه با مردم، گزارش تلقی خواهد شد.
- ۲- همه‌ی افراد شرکت‌کننده در این گپ‌وگفت‌های روزمره، شأن و به تعبیر رسانه‌ای، «اعتبار» تخصصی پیدا خواهند کرد.
- ۳- با پخش گپ‌وگفت‌های کوتاه و بلند روزمره، به شکل غیرمستقیم به مخاطب می‌آموزیم که در یک مدت‌زمان کوتاه و فی‌البداهه و بدون اندکی مطالعه می‌توان حرف زد و در جایگاه یک صاحب‌نظر نشست!
- ۴- غیرحرفه‌ای دیدن گزارش و متعاقب آن، تهیه‌ی غیرحرفه‌ای آن، زمینه‌ی استفاده‌ی غیرحرفه‌ای در برنامه را هم به دنبال دارد. به بیان دقیق‌تر، وقتی قالب برنامه «ب»، «ج» و مثلاً ترکیبی و مانند آن است، گزارش جزء جدایی‌ناپذیر آن تلقی شده، هر دستاورد فراهم‌آمده در بیرون استودیو به عنوان گزارش در آن به کار می‌رود؛ آنقدر که حتی جای آن هم در برنامه مهم نیست، فقط برنامه «گزارش» داشته باشد!
- ۵- آسیب بزرگ دیگری که نگاه تقلیل‌گرایانه‌ی مورد اشاره به حرفه گزارشگری آن را تحمیل می‌کند، مخدوش شدن تعریف حرفه‌ای انواع ساختارهای برنامه‌سازی است که گزارش یکی از

اگر عوامل (به مفهوم اصطلاحی آن در رادیو) بیشتر برنامه‌های رادیویی را مجموعه‌ای مرکب از تهیه‌کننده، گوینده، صدابردار و گزارشگر بدانیم، بی‌گمان نقش یک گزارشگر به عنوان حلقه‌ی رابط بین استودیو و فضای بیرون آن، نقشی پررنگ و سزاوار توجه ویژه است. از این رو، پیش‌فرض این نوشتار این است که اگر حرفه‌ی گزارشگری رادیو به عنوان حرفه‌ای که مطلوب همه‌ی رسانه‌های دنیاست جدی گرفته نشود، این نقیصه نه تنها مانع رشد و بالندگی این حرفه خواهد شد، که خود رسانه نیز از آفت‌های کوچک و بزرگ آن ایمن نخواهد بود.

برای بررسی هرچه بهتر آفت‌ها و کاستی‌های پیش روی حرفه‌ی گزارشگری رادیو، ضمن تقسیم آسیب‌ها به دو بخش کلی «نظری» و «عملی» (یا اجرایی) و همچنین پرداختن به برخی مباحث جزئی این حرفه، از تجربه‌های عملی چندین ساله نیز بهره گرفته شده است. در مطالعه این نوشتار، آنچه نباید از نظر دور داشت، توجه و تأکید ویژه بر مفهوم «آسیب‌شناسی» است؛ به این معنا که در تجزیه و تحلیل مباحث، نگاه این نوشتار بیشتر یک نگاه همدلانه است، نه منتقدانه؛ که فرمود: «حاسِبُوا قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا».

مفهوم آسیب‌شناسی حرفه گزارشگری رادیو

«آسیب‌شناسی» (pathology) اصولاً اصطلاحی است که در علوم زیستی و پزشکی متعارف بوده و رفته‌رفته وارد سایر رشته‌های علوم، نظیر جامعه‌شناسی و مدیریت شده است. به تعبیر دیگر: «آسیب‌شناسی شاخه‌ای از دانش است که هدف آن، شناخت بیماری‌های روان - تنی اجتماعی و نحوه‌ی تکوین، رشد و دگرگونی آنهاست» (ساروخانی، ۱۳۷۶: ۵۷۱). با توجه به مقدمه‌ی بالا، مراد ما از آسیب‌شناسی حرفه‌ی گزارشگری رادیو، شناسایی آن دسته از عوامل مهم و مؤثری است که وجود آمدن و تداوم آنها می‌تواند فرایند تحقق اهداف این حرفه در رسانه را متوقف و یا به صورت محسوس کند نماید.

آسیب‌های حرفه گزارشگری رادیو

مطالعه‌ی مباحث گوناگون پیرامون گزارشگری رادیو به همراه سال‌ها تجربه‌ی عملی در این حرفه، مؤید وجود برخی علائم و نشانه‌های دال بر بروز و ظهور آسیب‌ها، نابسامانی‌ها و به عبارت دقیق‌تر، بیماری‌هایی است که به ابعاد مختلف تقسیم‌بندی و مطالعه می‌شوند. در یک تقسیم‌بندی کلی، آسیب‌های این حرفه را می‌توان به دو دسته بزرگ تقسیم‌بندی کرد: آسیب‌های نظری و آسیب‌های عملی (اجرایی).

- ۲- کنجکاو، تیزی و نکته‌سنجی
  - ۳- برخورداری از هوش بیش از حد متوسط جامعه
  - ۴- توانایی جوشش با طبقات مختلف مردم
  - ۵- صبر و حوصله‌ی زیاد
  - ۶- داشتن توانایی‌های جسمی و روانی برای دوندگی‌های اضطراری
  - ۷- قدرت تفکر سریع
  - ۸- عشق به کار خبری
  - ۹- اعتقاد به رعایت اصول اخلاقی و حرفه‌ای و داشتن تقوا
  - ۱۰- نداشتن خودبینی، غرور، تکبر، انزواجویی، ساده‌لوحی، تعصب فکری، فضل‌فروشی، گرافه‌گویی و تندخویی (محسنیان‌راد، ۱۳۸۰: ۴۸).
- آسیب‌های کوچک و بزرگ دیگری را هم می‌توان برشمرد که در اینجا تنها به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره شد.

آسیب‌های عملی (اجرایی)

منظور آن دسته از آسیب‌ها و نابسامانی‌های اجرایی و عملیاتی است که در حوزه‌ی برنامه‌ریزان و سیاستگذاران رسانه‌ی رادیو بررسی می‌شود که در جای خود بی‌ارتباط با آسیب‌های نظری نخواهد بود. مهم‌ترین آسیب‌های این گروه که در این مختصر می‌توان به آنها اشاره کرد، عبارتند از:

الف. شغل تلقی شدن حرفه‌گزارشگری و نگاه کارمند گونه به

آن

آنهاست. به تعبیر دیگر، گپ‌وگفت‌های روزمره، مصاحبه، خبر، گفت‌وگو، گزارش‌های تحلیلی، مستند، توصیفی، خبری و... به‌صرف این‌که در خارج از استودیو تهیه می‌شوند، در چارچوب گزارش‌های مصطلح قرار می‌گیرند؛ حال آنکه می‌دانیم از دیدگاه حرفه‌ای، هرکدام از قالب‌های نامبرده شده ساختار و به‌خصوص اجرای خودشان را دارند. کمترین آسیب این نوع نگرش به مقوله‌ی گزارشگری و گزارش، نخست تخریب سلیقه مخاطب نسبت به برنامه‌های رسانه‌ی رادیو و سپس تسهیل و دم‌دستی دیدن برنامه‌سازی و به‌ویژه گزارش‌است.

مورد دیگری که در حوزه‌ی آسیب‌های نظری گزارشگری رادیو سزاوار توجه ویژه و از نتایج منفی تعریف رایجی است که از گزارش می‌شود، فرو کاستن ویژگی‌های یک گزارشگر در حد فراهم‌کننده‌ی گپ‌وگفت‌های روزمره از بیرون استودیوست. این نوع نگاه، زمینه‌ساز این تصور شده و می‌شود که هرکسی بتواند با چند نفر از مردم به‌اصطلاح «سطح شهر» (این از آن اصطلاحات است!) حرف بزند، گزارشگر است و کار او گزارش. حال آنکه حرف زدن با مردم کوچک و بازار - با همه‌ی سختی‌هایی که برای گزارشگر دارد - یکی از ابتدایی‌ترین ویژگی‌های یک گزارشگر می‌تواند باشد.

در مبحث مصاحبه خبری - که باز یکی دیگر از ویژگی‌ها و توانایی‌های یک گزارشگر است - ویژگی‌های عمده‌ای برای یک مصاحبه‌گر (در اینجا گزارشگر) برشمرده شده است:

۱- داشتن ذوق و استعداد نویسندگی و نداشتن دشواری

در انتخاب کلمات و ساختن جملات

به عنوان نمونه، بارها شنیده شده که: «... به این گزارشگرها دو برابر برآورد فعلی گزارش را هم که بدهی، بهتر از این نمی‌توانند گزارش تهیه کنند...».

ب. انتخاب گزارشگران رادیو بر اساس صدای خوب، نه سواد و خلاقیت

همه می‌دانیم که عنصر اساسی رادیو «صدا»ست؛ و این صدا هرچه رادیویی‌تر، بهتر؛ ولی تأکید بیش از حد بر خوبی صدای گزارشگر، به وجود آورنده‌ی چندین آسیب جدی است که یکی از آنها نادیده گرفتن سطح پایین تحصیلات گزارشگران است که نتیجه آن، کم‌رنگ بودن تحلیل و توصیف‌های حرفه‌ای در گزارش‌هایی است که همه‌روزه آنها را می‌شنویم. دوم، ایجاد حس غرور و خودشیفتگی در گزارشگرانی است که از میان ده‌ها ویژگی یک گزارشگر یا گوینده، تنها صدای خوب را دارا هستند. و کیست که نداند در دنیای امروز، صرف داشتن صدای خوب رادیویی، برتری نیست؛ بلکه برتری در سواد، ذوق، خلاقیت، معلومات عمومی، اجرا و مانند اینهاست؟ این درست مثل این است که هر خواننده‌ی خوش‌صدایی را یک خواننده‌ی خوب بدانیم، بی‌آنکه ردیف بداند، ساز بشناسد، شعر بفهمد، تلفیق شعر و موسیقی را درک کند و ده‌ها ویژگی دیگر.

پ. نگاه دائرةالمعارفی رسانه به گزارشگران

در توضیح این مورد، همین بس که صدای یک گزارشگر را در چندین گروه برنامه‌سازی می‌شنویم. این نوع به‌کارگیری نیروهای گزارشگر - حتی گزارشگران با سابقه - از جمله آسیب‌های جدی حرفه‌ی گزارشگری در رادیو یا هر رسانه‌ی دیگری است. آسیب‌های این روش به‌کارگیری نیروها را می‌توان در چند مورد کلی خلاصه کرد:

اولاً موضوع و نحوه‌ی اجرای هر گزارش در هر برنامه سرسری گرفته شده که اصطلاحاً موجب «کم‌مایه» شدن گزارش‌ها می‌شود. ثانیاً کار در گروه‌های گوناگون برنامه‌سازی، نه از روی علاقه، ذوق و به‌ویژه رشته تحصیلی یا علاقه‌ی مطالعاتی، که برای به دست آوردن حقوق و «برآورد» بیشتر صورت می‌گیرد. ثالثاً ذوق و علاقه گزارشگرانی از دست می‌رود که اگر به‌شکل جدی و بر اساس مواد، معلومات، علاقه و دغدغه‌های رسانه‌ای در یک گروه جذب و به کار گرفته شوند،

بی‌گمان پس از چندی، نه یک گزارشگر صرف، که یک «تحلیلگر» خواهند بود. نمونه‌ی این‌گونه به‌کارگیری حرفه‌ای نیروهای گزارشگر را در روزنامه‌ها می‌توان دید که اصطلاحاً «سرویس دیپلماتیک»، «سرویس انرژی» و یا «سرویس کشاورزی» دارند و برای گزارش‌های نفت و گاز، گزارشگر اقتصاد یا کشاورزی را نمی‌فرستند! چیزی که متأسفانه در رادیو از دید مدیران مخفی مانده است. رابعاً سلیقه‌ی مخاطبی است که میل دارد و منطقی می‌داند که هرکس سر کار خودش باشد، تخریب می‌شود؛ به این معنا که مثلاً صدای گزارشگر برنامه‌های بهداشتی را در برنامه‌های اخلاقی، سیاسی و یا اقتصادی می‌شنود. گوا اینکه این آسیب مختص گزارشگران نیست و شامل گویندگان و به‌ویژه تهیه‌کنندگان نیز می‌شود! پوشیده نیست که هریک از حوزه‌های نامبرده شده ذوق، سواد، معلومات، زبان و به‌ویژه اجرای مخصوص خود را می‌طلبد.

ت. نگاه گوینده‌محور یا دقیق‌تر بگوییم استودیو محور
همه می‌دانیم که برای تهیه یک گزارش در حد همان گپ‌وگفت‌های مرسوم روزمره‌ی رادیو چه مقدمات عدیده‌ای لازم

است. از طرح ماجرا با گزارشگر، آفیش حمل و نقل ۲۴ ساعت پیش فرستاده، تهیه آفیش خروج ناگرا و متعلقات و نوار گرفته تا ترافیک و هوای بیرون استودیو و اقبال مردم به گپ و گفت و... همه و همه دست به دست هم می دهند تا گزارش آماده شود. با همهی این فراز و فرودها فراوان دیده‌ایم که گزارش در یک برنامه ۶۰ تا ۹۰ دقیقه‌ای امکان پخش نیافته؛ چرا که «وقت نشده!» آسیب این نوع نگاه باری به هر جهت

و استودیومحور، ایجاد حس بی تفاوتی و به ویژه بی‌انگیزگی در همکاران گزارشگر است و دود آن بیش از هرکس، به چشم شنونده می‌رود که باید یک ساعت تا یک ساعت و نیم، سخنان حکیمانه‌ی افراد داخل استودیو را گوش کند!

ث. نگاه بیش از حد جانبدارانه و منفعلانه مسئولان سازمان‌ها و نهادها نتیجه‌ی این‌گونه نگاه، دو

آسیب جدی را در پی داشته است:

اولاً پرسش‌های گزارشگران

کاملاً کلیشه‌ای است؛ پرسش‌هایی مانند: «... چه احساسی دارید؟»، «با چه انگیزه و هدفی اینکار صورت گرفته؟»، «چه توصیه‌ای دارید؟» و... با عبارت همیشگی: «برای شما آرزوی موفقیت می‌کنم» به پایان می‌رسد. این فرم دائمی گزارش، گفت‌وگو، مصاحبه و... گزارشگران را همه‌فن‌حریف و لاقید به مطالعه و جست‌وجوی سوابق پیشین کار یا فرد مصاحبه‌شونده بار آورده است؛ آنقدر که شنیدن: «خودم می‌دانم چه باید بپرسم» از سوی گزارشگران، امری شگفت‌آور به نظر نمی‌آید.

ثانیاً به دلیل همان نگاه منفعلانه‌ی رسانه در گزارش‌های مسئولان و نیز پرسش‌های متداول این حوزه، کمتر مسئولی است که گزارشگران رادیو، یا به‌طور کلی صدا و سیما را جدی بگیرد! خود من بارها و بارها شاهد چنین رفتارهایی از سوی مسئولان بوده‌ام. به‌قول معروف، آنقدر که از روزنامه‌ها حساب می‌برند، از رسانه‌ی ما دچار کوچک‌ترین دغدغه و نگرانی نمی‌شوند؛ چه می‌دانند پرسش‌ها چه خواهد بود، چه کسی و با چه اطلاعاتی سؤال خواهد کرد ... و چگونه و کجا پخش خواهد شد. تفاوت‌های ویژه‌ی بازتاب یک گزارش یا خبر در روزنامه با صدا و سیما (مثل مکتوب بودن، مستند بودن، قابل تکثیر بودن و...) بر ما پوشیده نیست؛ اما این‌گونه نباید باشد که ما عیب و آسیب

نگاه منفعلانه و غیرحرفه‌ای به مصاحبه‌ها و گزارش‌های رادیویی با مسئولان را جدی نگیریم.

نتیجه‌گیری

در ابتدای این مقاله سعی شد با ارائه یک تعریف کاربردی از آسیب‌شناسی حرفه گزارشگری رادیو، آسیب‌ها و آفت‌های این حرفه در دو دسته آسیب‌های نظری و معرفتی و آسیب‌های عملی و اجرایی بررسی شود. به دنبال آن، به مهم‌ترین عوامل آسیب‌رسان در امر فعالیت یک حرفه‌ی

مهم، پویا و به‌ویژه کارا در عرصه برنامه‌سازی رادیو اشاره شد که هر یک از آسیب‌های برشمرده‌شده در صورت تداوم می‌تواند به بخش‌های دیگر نیز تسری پیدا کرده، موجب افت کیفی برنامه و طبعاً از دست دادن مخاطبان رادیو شود. در پایان این جمع‌بندی، چند پیشنهاد هم ارائه می‌گردد:

۱- بازتعریف گزارش و گزارشگری، متناسب با نیازهای امروز رسانه

۲- آموزش‌های مداوم برای این حرفه

۳- تقسیم‌بندی گزارشگران بر اساس علاقه، ذوق و تحصیلات در گروه‌های برنامه‌ساز متناسب و تأمین مالی مناسب در همان گروه

۴- تعدیل نگاه استودیومحور و گوینده‌محور در برنامه‌سازی

۵- صرف وقت و هزینه برای آموزش و تربیت گزارشگران حرفه‌ای.

امید که این نوشتار، کمک کوچکی باشد در ارتقاء کیفی گزارش‌ها و برنامه‌های رادیو تا از این رهگذر اسباب خدمت بهتر به رسانه‌ای باشد که مقام معظم رهبری آن را «چشم و گوش جهانی نظام» می‌دانند.

منابع:

- توران علی (۱۳۸۴) ساختارهای برنامه‌سازی در رادیو، تهران: دفتر پژوهش‌های رادیو
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۶) دائرة المعارف علوم اجتماعی، ج ۲، تهران: کیهان
- محسنیان راد، مهدی (۱۳۸۰) روش‌های مصاحبه خبری، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها

